

ΜΕΡΟΣ Β΄.

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ

Ἡ θεωρία τῆς Φιλοσοφικῆς ἑτεραρχίας καὶ κριτικῆ αὐτῆς. Αἱ τρεῖς ἐπιβάλλουσαι αὐτὴν ἀνάγκαι : 1) Ἐπιστημολογική—μεθοδολογική, 2) Μεταφυσική—ὄντολογική καὶ 3) Ἠθική—πρακτική. (Ἠθικὸς χαρακτήρ καὶ εὐθύνη). Ποῦ δέον ν' ἀναζητηθῆ ὁ συμβιβασμὸς μετὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως.— Ἡ διαφωνία εἰς τὰς διαλεκτικὰς ἀποδοτέα ἀκρότητας.— Ὁ συμβιβασμὸς θὰ προκύψῃ ἐκ τῆς ἐπισταμένης ἐξετάσεως τῶν ἀνωτέρω ἀναγκῶν.— 1) Ἡ Ἐπιστημολογική οὐχὶ ὅσον φαίνεται ἀδυσώπητος.— Ἡ θεωρία τῆς συμπτώσεως (contingence).— 2) Ἡ Μεταφυσική, δέον νὰ παρακαμφθῆ κατόπιν τῶν ἐνδείξεων τῆς ζώσης πραγματικότητος.— Pessimismus—Pluralismus καὶ Optimismus—Absolutismus.— 3) Ἡ Ἠθική : α') ὁ ἠθ. χαρακτήρ. Δέον νὰ ἐπαφιῆται πιθανὴ ἢ δυνατότης τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ, ὅταν κακὸς ᾖ.— β') ἡ εὐθύνη. Ἡ ἀληθὴς αὐτῆς βᾶσις εἰς τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιλογῆς.— Συμφωνία τῶν ὑποστηρικτῶν ἀμφοτέρων τῶν θεωριῶν ἐν τῇ πρακτικῇ ζωῇ.

§ 6.— Τὸ οὐσιωδῶς χαρακτηριστικόν, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω δῆλον γίνεται, τῆς ἑτεραρχικῆς θέσεως εἶνε τὸ γεγονός, ὅτι αὕτη στενῶς συνδεδεμένη ὑπάρχει μετὰ τοῦ θεμελιωδέστερου ἀξιώματος τῆς πλέον κεφαλαιώδους παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ τάσεως, μετὰ τῆς θεωρίας δηλονότι τῆς γνώσεως (Erkenntnistheorie). Ἡ ἐπιβάλλουσα ὅθεν αὐτὴν ἀνάγκη εἶνε κατὰ ταῦτα, λέγουσιν οἱ ὑποστηρίζοντες αὐτήν, ἐν πρώτοις ἐπιστημολογική ἢ μεθοδολογική. Ἄπασα πράγματι ἢ ἐπιστημονικὴ ἐμπειρικὴ ἔρευνα, στηρίζεται ὡς ἐπὶ ἀδαμαντίνης

βάσεως, ἐπὶ τοῦ γενικοῦ νόμου τῆς αἰτιώδους διαδοχῆς τῶν φαινομένων ἄνευ τοῦ ὁποίου οὐδὲν βῆμα προόδου θὰ ἐπετέλουν ἅπαντες οἱ κλάδοι τῶν ποικίλων κατηγοριῶν τοῦ ἀνθρωπίνου ἐπιστητοῦ. Ἐὰν—ἐπιχειρηματολογούσιν—ἐξ ἀρχῆς ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῆ ἡ αὐταρχία καὶ τὸ αὐτόνομον καὶ συμπτωματικὸν τῶν φυσικῶν φαινομένων καθόλου ἢ ἐνίων τούτων, ὁ ἐπιστήμων θὰ ὤφειλε νὰ καταθέσῃ εὐθύς τὴν σκαπάνην καὶ τὸν διαβήτην, ἄλλως θὰ ἐματαιοπύνει ἐρευνῶν καὶ πειρώμενος νόμους γενικοὺς καὶ ἀπολύτους νὰ ὑποκαταστήσῃ εἰς τὴν χάωδη καὶ συγκεχυμένην τοῦ σύμπαντος, ἐν τῷ ὅλῳ καὶ τοῖς μέρεσιν αὐτοῦ λαμβανομένου, φορὰν, ἣν ἄλλως οὐδαμῶς νὰ τίθασσεύσῃ θὰ κατώρθου, ἵνα ἐκμεταλλευθῆ ταύτην ἐν τῇ ἱκανοποιήσῃ τῶν τε φυσικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτοῦ ἀναγκῶν καὶ ἐν τῇ προϊούσῃ βελτιώσῃ τῶν συνθηκῶν καὶ ὄρων τόσον τῆς καθ' ἡμέραν ζωῆς, ὅσον καὶ τῆς ἰδεώδους ψυχικῆς ἐκείνης καταστάσεως, ἐν ἣ ἡ φυσικὴ πνευματικὴ κορέννυται δίψα. Αἱ ἐκπληκτικαὶ πράγματι πρόοδοι, αἱ ἐπιτελεσθεῖσαι καὶ ἐπιτελούμεναι ὁσημέραι ἐσχάτως ὑπὸ τῶν θετικῶν ἢ πειραματικῶν ἐπιστημῶν, τῆς Φυσικῆς, δηλονότι τῆς Χημείας, τῆς Ἀστρονομίας, τῆς Γεωλογίας κ. λ., αἱ τοσοῦτο ἐπὶ τοῦ συγχρόνου ἐπιδράσασαι πολιτισμοῦ, διὰ τε τῆς ὁσημέραι αὐξούσης βελτιώσεως τῶν ὄρων τῆς πρακτικῆς ζωῆς καὶ τῆς διανοίξεως εὐρειῶν φιλοσοφικῶν ἐπόψεων ἐπὶ τῶν ποικίλων μεταφυσικῶν προβλημάτων, ὀφείλονται κυριωδέστατα εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ γενικοῦ τούτου τῆς αἰτιώδους ἀλληλουχίας νόμου, ἐξ οὗ αἱ πολυτιμότεραι καὶ γονιμώτεραι ἀπέρρευσαν πειραματικαὶ ἀρχαί.— Ὁ λόγος τούτου ἀπλοῦς ἐστὶ: 1^{ος} ὄρος ὑπάρξεως τῆς ἐπιστημονικῆς πειραματικῆς ἐρεῦνης, ἡ προορατικότης ἐστίν, ἡ οὕτως ἐκφερομένη: „ἐὰν τάδε ἠγηθῶσι προηγούμενα, αἶδε πιστῶς ἔπονται συνέπειαι“ κατὰ ταῦτα, ἀφοῦ ἤδη τούτου τὴν ὑπαρξιν ἐξηκρίβωσα τοῦ αἰτίου, δύναμαι ἤδη μετὰ πεποιθήσεως τόδε ν' ἀναμένω αἰτιατόν”. Ἐὰν παρὰ ταῦτα ἀπροσδοκῆτως δὲν ὀδεύσῃ ἡ

αἰτιώδης αὕτη διαδοχή, καθ' ὃν ἐξηγέσθῃ τρόπον, ὃ ἐρευνητῆς οὐδαμῶς ἀποκαρδιοῦται, ἀλλ' ἀποφαίνεται μετὰ πεποιθήσεως: „ἐπὶ τὰ προηγούμενα ἅτινα ἐξηκρίβωσα, ἐπέδρασαν παράγοντες διαφεύγοντες τοῦ, ᾧ χρῶμαι, φακοῦ τὸ πρῖσμα, λόγος δι' ὃν ἐν τῇ προορατικότητί μου ἠπατήθην. Τί σημαίνει ὁμῶς; ἰσχυρότερος φακὸς μετ' οὐ πολὺ καὶ τὴν ὑπαρξίν τούτων τῶν παραγόντων ἀφεύκτως θὰ περιλάβῃ. Δέον νῦν παθητικῶς ν' ἀναμένω τοῦ φακοῦ τούτου τὴν ἐφεύρεσιν; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ὑποκαθιστῶ τὰ ἐλλείποντα στοιχεῖα δι' ὑποθετικῶν τοιούτων. Ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος σφύζεται. Τὸ πείραμα ὀδεύει λαμπρά”. Ἐκ τούτων ἔκδηλος γίνεται ἡ μέγιστη σημασία τῆς ἐπιστημονικῆς ὑποθέσεως, ἧς ἡ ἐπὶ τὴν γενικὴν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν πρόοδον ὁμολογεῖται συμβολή.—2^{ος} χαρακτήρ τῆς ἐπιστημονικῆς πειραματικῆς ἐρεῦνης ἡ μετρητὴ ἐστὶν ὑπολογιστότης (calculabilité mesurable). Μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς εἰδικῆς τῶν φυσικῶν φαινομένων φορᾶς καὶ τῆς χαρακτηριστικῆς αὐτῶν ὑφῆς, ἐπὶ τὴν ἀναπαραγωγὴν τῶν ἐκμεταλλευσίμων ἐκ τούτων ἡμᾶς αὐτοὺς προάγομεν, ἀπὸ τῆς θεωρίας εἰς τὴν πρᾶξιν φερόμενοι· τὸν τελεολογικὸν τοῦτο τῆς ἐπιστήμης συνίστησι χαρακτήρα. Ἴνα ὁμῶς φυσικὴν τὴν ἀναπαραγωγὴν ἐπιτύχωμεν, ἀνάγκη πρωτίστως τὰς ἀναλογίας καὶ σχέσεις τοῦ πειράματος σταθερὰς καὶ συνεπῶς ἀκριβεῖς νὰ κατασκευάσωμεν. Πρόδηλος κατὰ ταῦτα τυγχάνει ἡ ὑπάτη τῆς μετρήσεως ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐρεῦνῃ σημασία, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἀναγκαίως συχνάκις ἐπιβάλλεται ἡ ἀὐξομείωσις τῶν δεδομένων ἡμῶν κατὰ στενὴν πάντοτε ἀναλογίαν πρὸς τὰ ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς προσδοκώμενα πλεονεκτήματα. Οὐχ ἦττον ὁμῶς ἡ μέτρησις ἐν τῇ ἐπιστήμῃ οὐχὶ εὐχερῆς λογιστέα, δεδομένου ὅτι τὰ φαινόμενα μὲν ἐκεῖνα ἅτινα εἰς τὸν χ ῶ ρ ο γ ἀναφέρονται εὐκόλως μετροῦνται ἀμέσως, τὰ δὲ εἰς τὸν χ ρ ό ν ο ν ὑπαγόμενα οὔτ' εὐκόλως οὔτ' ἀμέσως εἰς μέτρησιν ὑπόκεινται. Παρὰ ταῦτα, ἡ ἔμμεσος εὐθύς καθιερώθη,

προκειμένου περὶ τῶν φαινομένων τούτων, μέτρησις, διὰ τῆς ἀντιστοίχου ἐναλλαγῆς χώρου καὶ χρόνου, λόγος διὰ τὸν ὁποῖον χωρικὰς μονάδας ἐν τῷ ὑπολογισμῷ χρονικῶν λαμβάνομεν ἀποστάσεων, καθὼς λ. χ. τὰς διαστηματικὰς ἀποστάσεις τῆς ᾠρολογιακῆς πλακὸς διὰ τὴν μέτρησιν τοῦ διαρρέοντος χρόνου. Βεβαίως οἴκοθεν νοεῖται ὅτι τούτῳ τῷ τρόπῳ ἡ ἰδιάζουσα τῶν φαινομένων τούτων ἀπόλλυται χροιά, οὐχ ἦττον ὅμως ἀνυπολογίστους ἐκ τῆς μεθόδου ταύτης ἀποφέρομεν πρακτικὰς συνεπείας, τὸ παράδειγμα ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τῆς τε αἰσθησιακῆς ἡμῶν ἐκτιμήσεως καὶ τῆς γλωσσικῆς μιμούμενοι ἐκφράσεως πασῶν τῶν διαλέκτων.

§ 7. Ὡς ἐκ τῶν ἄνω δῆλον γίνεται ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶνε δυνατόν ἢ ἑτεραρχικῇ νὰ ᾔη, ἵνα τὸν δι' ὃν προώριστα σκοπὸν ἐπιτελῇ, ἄλλως ἐν ταῖς ἀποπείραις αὐτῆς, λέγουσιν, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς θὰ ἐχρεωκόπει, λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ὡς πρώτην ὑπαγορεύουσαν τὴν ἑτεραρχίαν ἀνάγκην τὴν ἐπιστημολογικὴν ἢ μεθοδολογικὴν ὀρίζουσιν. Ἐτέρα εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἑτεραρχίαν ὠθοῦσα τοιαύτη, ἡ μεταφυσικὴ ἢ ὀντολογικὴ κατὰ τοὺς ἑτεραρχικοὺς θεωρητέα. Ἐνότης καὶ Αἰτιότης, αἱ δύο ἀρχαὶ εἰσιν, αἴτινες τὸ σημαντικώτερον, λέγουσι, διεδραμάτισαν πρόσωπον ἐν τῇ γενεσιουργῷ ἐξελίξει τῶν κεφαλαιωδεστέρων μεταφυσικῶν συστημάτων, ἀφ' ἧς ἐποχῆς σὺν τῇ βαθμιαίᾳ προόδῳ τοῦ πολιτισμοῦ ἢ τοῦ εἰδέναι ὄρεξις ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ ἐξεκολάφθη πνεύματι, ἕως τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Καί τι πλέον, φρονοῦσι, δύναται τις μετὰ πάσης βεβαιότητος νὰ προσθέσῃ ὅτι δηλονότι θέλουσιν αἱ ἀρχαὶ αὗται πρυτανεῦν εἰς τὴν σύμπηξιν καὶ τῶν μελλόντων ἀκόμη νὰ ἐπιφανῶσι φιλοσοφικῶν συστημάτων, ἕως τῆς ὄνειρώδους ἐκείνης ἐποχῆς, ἣν τίς οἶδεν ἂν δὲν διώκουσιν οἱ αἰῶνες, ὡς τὴν σκιὰν αὐτῶν οἱ ἄνθρωποι, καὶ καθ' ἣν θὰ παύσῃ πλέον νὰ ἀρύηται ἀνήσυχον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα τὴν ἐπίλυσιν τῶν κατατροχόντων αὐτὸ ποικίλων προβλημά-

των ἀπὸ τῶν μεταφυσικῶν φαντασιώσεων. Τῶν δύο τούτων ἀρχῶν καταφανῆ πράγματι δύναται τις νὰ ἀνεύρη ἵχνη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας πάντων τῶν αἰώνων, ἀπὸ τῶν πρώτων ἑλληνικῶν μεταφυσικῶν συστημάτων, τῶν διὰ τοῦ αργιοῦ δογματισμοῦ καὶ τῆς ἀφηρημένης καταρτισθέντων διαλεκτικῆς, ἕως τῶν συγχρόνων φιλοσοφικῶν θεωριῶν, ἐπὶ τὴν σύμψηξιν τῶν ὁποίων οὐκ ὀλίγον καὶ ἡ φυσικὴ συνέβαλεν ἐμπειρία καὶ εἰς τὴν ζύμωσιν τῶν ὁποίων οὐδαμῶς τὰ κεκτημένα ἐπιστημονικὰ παρελείφθησαν δεδομένα. Ὁ λόγος τοῦ φαινομένου τούτου εἶνε ἀπλοῦς· μεταφυσικὸν σύστημα ὅπερ δὲν δογματίζει περὶ τοῦ σύμπαντος, ὡς περὶ ὅλου τινός, ἐν ἐνιαίᾳ τινὶ ὑποστάσει εὕρισκομένου καὶ ἐν αἰτιώδει ὑπάρχοντος ἀλληλουχία, εἰς τρόπον ὥστε ἀρμονικὴν καὶ κανονικῶς διαγεγραμμένην τὴν ἑαυτοῦ τοῦτο νὰ ἀνελίση ὑπαρξιν, ἀδιανόητόν ἐστι καὶ ἐκ τῶν προτέρων ἀπαράδεκτον, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσῳ ἡ ἐνότης καὶ ἡ αἰτιότης, ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἡ πλήρης ἀρμονία τὸν πρώτιστον τρόπον συστάσεως ἀποτελεῖ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Τοῦτο λαμβάνοντες σοβαρῶς ὑπ' ὄψει, δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ ἀπόλυτον καὶ ἀκίνητον καὶ ἀμετάτρεπτον εἶναι τῶν Ἑλεατῶν, τὰς κοσμικὰς ἀριθμητικὰς Μονάδας τῶν Πυθαγορείων, τὸν μακρὰν παντὸς χώρου καὶ χρόνου κόσμον τῶν ὄντως ὄντων-τῶν Ἰδεῶν τῶν Πλατωνικῶν, τὸν τὰ πάντα κινουῦντα, ἀκίνητον δὲ καθ' ἑαυτὸν ὑπάρχοντα Θεὸν τῶν Ἀριστοτελικῶν, ἔτι δὲ τὸν πανθεισμὸν τοῦ Spinoza, τὴν Μοναδολογίαν τοῦ Leibniz, τὸν κόσμον τῶν νοουμένων τοῦ Kant, τὴν Παλλογίαν τοῦ Hegel, τὸν μονισμόν τοῦ Haeckel κ. ο. κ. Ὁμοίως δὲ τῷ αὐτῷ τρόπῳ δυνάμεθα νὰ αἰτιολογήσωμεν καὶ τὴν ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν, ἣν συνήνητησεν ἐν τῷ φιλοσοφικῷ πεδίῳ, ἡ θεωρία τῆς ἀνελίξεως, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἡρακλείτου ἕως τῆς ἐποχῆς τοῦ Lamarck καὶ τοῦ Darwin, ὅποτε ἡ ἐπὶ τὴν παραδοχὴν αὐτῆς ἐν τοῖς μεταφυσικοῖς Ἱεροῖς ἐπιφυλακτικότης τῶν Φι-

λοσόφων διεσκεδάσθη, ἀφοῦ πρῶτον βεβαίως κατεδείχθη ὅτι τὴν καθολικὴν ἐνότητα καὶ αἰτιότητα ἐμπεδοῖ μᾶλλον ἢ ἀπεμπολεῖ.

Ὅτι κατὰ ταῦτα ἡ θεωρία τῆς ἑτεραρχίας γενικῶν ἀπολαύει συμπαθειῶν μεταξὺ τῶν μεταφυσικῶν φιλοσόφων διὰ τὴν θαυμαστὴν ὄντολογικὴν ἄρμονίαν καὶ συνοχὴν τῶν ἐπὶ μέρους μερῶν τοῦ σύμπαντος πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον, ἣν διὰ τῆς στενῆς διαδοχικῆς ἀλληλουχίας αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος ἐρμηνεύει, ὅτι δὲ ἡ θεωρία τῆς ἐλευθερίας τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, διὰ τὸ αὐτόνομον καὶ ἀπρόβλεπτον καὶ ἀπειθαρχον τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς, πλεῖστα πράγματα αὐτοῖς παρέχει, λόγος διὰ τὸν ὅποιον ὑπόπτως οὗτοι αὐτῇ ἔχουσι, μόλις εἶνε ἀνάγκη καὶ νὰ εἴπωμεν. Οἴκοθεν πράγματι νοεῖται, ὅτι ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως πλείστας ὄσας ἐγείρει μεταφυσικὰς δυσκολίας. Ὁ ρυθμὸς, ὃν ἐν τῇ μεγαλειώδη αὐτοῦ φορᾷ τὸ σύμπαν ἀκολουθεῖ, ὑποτιθεμένης τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, ἣτις ἀφήσει τὰ ἀνώτερα τῆς δημιουργίας ὄντα νὰ μετασχηματίζωσι κατὰ βούλησιν τὴν τε φυσικὴν καὶ ἠθικὴν πραγματικότητα, καταντᾷ, λέγουσιν οἱ ἑτεραρχικοί, διαλείπων καὶ ἀκανόνιστος. Ὅσον μικρὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἡ ἐξαίρεσις αὕτη, αἱ δυσχέρειαι οὐδόλως διασκελίζονται. Δι' αὐτῆς, φρονοῦσιν οὗτοι, πάντως χαλαροῦνται αἱ ἀδυσώπητοι σχέσεις, ἃς ἡ αὐστηρὰ πειθαρχία τῶν φυσικῶν νόμων μεταξὺ τῶν φαινομένων πάσης κατηγορίας συνίστησιν· ἡ λαμπρὰ φυσικὴ αἰτιότης διὰ μιᾶς ὑπὸ τῆς αὐθαιρέτου ταύτης διακόπτεται ἄρχῃς· ἡ λειτουργικὴ τῶν πάντων ἐνότης διὰ τῆς ἀποσείσεως τοῦ ζυγοῦ τῶν νόμων κατὰ φυσικὴν διασπᾶται ἀκολουθίαν· ἡ μεγαλειώδης τοῦ σύμπαντος ἄρμονία διαλύεται ὡσεῖπερ καπνός· ἡ ἐπιβλητικὴ μεταφυσικὴ φαντασίωσις, ὄνειρον ἐξημμένης ἀποβαίνει διανοίας, τὴν ἄρμονίαν διαδέχεται τὸ χάος, τὴν τάξιν ἢ σύγχυσις.— Ἀλλὰ μὴν τοιοῦτο τι ἀδυνατεῖ ἡ ἡμετέρα νὰ συλλάβῃ διάνοια χωρὶς εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νὰ χαρα-

κτηρίση ὡς ἀπατηλὸν ἐφιάλτην, λόγος διὰ τὸν ὁποῖον καὶ τὴν μεταφυσικὴν ἢ ὄντολογικὴν ἀνάγκην, εἰς τὰς ὑπαγορευούσας τὴν φιλοσοφικὴν ἑτεραρχίαν ἀνάγκας κατ' ἀρχὴν καταλέγουσιν.

§ 8. Ἐπὶ τὴν ἠθικὴν νῦν προέλθωμεν τοιαύτην. Ἐνῶ θὰ ὑπελάμβανέ τις, ὅτι ἐν τῷ ἠθικῷ πεδίῳ, καταφανῆ κέκτηται ὑπεροχὴν ἢ θεωρία τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, τῆς ἑτεραρχίας προδήλως οὐδαμῶς τὴν ἠθικὴν εὐνοούσης ζωὴν, ἐν τούτοις καὶ ἐν τῇ φιλοσοφικῇ ἠθικῇ ἡ ἀνάγκη τῆς ἑτεραρχίας ἐπιτακτικὴ εἰς τινὰς προβάλλεται περιπτώσεις, κατὰ τρόπον, κατὰ τινὰς, ἀναντίρρητον.— Ὅτι, δηλονότι, ἡ θεωρία τῆς ἑτεραρχίας, ὅταν ἀπὸ καθαρῶς φιλοσοφικῆς περιοπῆς ἐπὶ τὸν τελεολογικὸν τῆς ἠθικῆς χαρακτῆρα προσβλέψωμεν, οὐδαμῶς τὴν ἠθικὴν ἐξοβελίζει προσωπικότητα, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας τὴν λογικὴν αὐτῆς εὐρύνει βάσιν καὶ τὴν δυναμικὴν αὐτῆς ἀναπτύσσει δραστικότητα, πρόδηλον ἐκ τῶν ἐπομένων—λέγουσιν οἱ ἑτεραρχικοὶ— γίνεται συλλογισμῶν.— Ὅταν δηλονότι—λογικεύονται—ἡ μερικὴ ἐκάστου προσωπικοῦ χαρακτῆρος δραστικότης ὀφείλῃ σταθερῶς προσηλωμένη νὰ ᾖ ἐντὸς τοῦ πλαισίου συνόλου τινὸς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ὅπερ σύνολον πάλιν ὑπάγεται ταῦτοχρόνως εἰς ἀπαρασαλεύτους κοινωνικο-ἱστορικὰς σχέσεις, αἱ ἠθικαὶ ἐκάστης μονάδος τοῦ συνόλου ὑποχρεώσεις, ἐξ ὧν ὁ ἠθικὸς ἀναβρῦει χαρακτήρ, εὐρυτέραν ἀποκτῶσι βάσιν καὶ σταθερώτερον εὐρίσκουσι στήριγμα, ἐφ' ὅσον καὶ καθ' ὅσον πρωτεύοντα σκοπὸν ἢ ἠθικὴ διώκει δραστικότης τὴν ὁσημέραι μείζονα βελτίωσιν τῶν σχέσεων τούτων. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης, ἐξακολουθοῦσι, τούτῳ ἀναπτύσσεται τῷ τρόπῳ ἰσχυρότερον τὸ αἶσθημα τῆς ἠθικῆς ἀμοιβαιότητος, διὰ τοῦ πρίσματος τοῦ ὁποίου μετὰ ἀσυγκρίτως μείζονος κρίνονται ἐπιεικειάς αἱ ἀτέλεια τῶν ἄλλων, πρᾶγμα διὰ τὸ ὁποῖον ἡ νεωτέρα ποινικὴ νομοθεσία δεικνύει ὅλον ἐν καὶ ἡπιωτέρας τάσεις, χάρις προφανῶς εἰς τὴν ἐπίδρασιν, ἣν ἐπ' αὐ-

τὴν ἢ ἑτεροαρχικὴν ἔσχε δοξασία. 1). Εἰς δύο κατὰ ταῦτα περιπτώσεις, εἰς τὸν ὄρισμὸν τοῦ ἠθικοῦ χαρακτήρος καὶ εἰς τὴν καθιέρωσιν τῆς πλήρους εὐθύνης, ἀπαραίτητος, φρονούσιν, ἡ θεωρία τῆς ἀπολύτου τυγχάνει ἑτεροαρχίας. — Εἰς τὸν πλήρη δηλονότι—λέγουσι—καὶ εὐσυνειδήτως ἀκέραιον ἠθικὸν χαρακτήρα ἢ ἐπιτέλεσις τοῦ καθήκοντος δέον σταθερά τις καὶ παγία ν' ἀποβῆ ἕξις, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἠθικὴ δραστηκότης ν' ἀναβρῦη ἐκ τοῦ ἐσωτέρου αὐτοῦ βάθους κατ' ἀπόλυτον αἰτιότητα καὶ κατ' ἀναγκαιότητα αὐστηράν. Αὐτὸς δὲ ὁ ἰδεώδης ἐστὶ τύπος τοῦ καθαυτοῦ ἠθικοῦ χαρακτήρος: ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ τὴν μορφήν νὰ κέκτηται καὶ τὴν αἰτιώδη ἀλληλουχίαν ν' ἀντανεκλᾶ νόμου φυσικοῦ. Εἰς τὸν χαρακτήρα τοῦτον ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως, ἥτις τὴν δυνατότητα τοῦ κακοῦ ὑποτίθησι καὶ τὴν συνοχὴν κατὰ ταῦτα τῆς θαυμαστῆς αὐτοῦ ἐνότητος διασπᾶ, ἀσύγνωστον λογιστέα μειονέκτημα. Εἶνε τοῦτέστι κακὴ τις πιθανότης, ἥτις τὴν ἐπιβλητικὴν τοῦ ἠθικοῦ χαρακτήρος σταθερότητα ἀπεμπολεῖ 2). Πρὸς τί λοιπὸν τὴν αὐθαίρετον αὐτὴν νὰ δοξάσωμεν ἀρχήν;

Ἐὰν πράγματι ἐλεύθερος ᾖ, ἐπιλέγουσιν οἱ ἑτεροαρχικοὶ ἠθικολόγοι, ἐν τῇ ἐκλογῇ ποικίλων ἐνδεχομένων, ἅτινα πρὸ ἐμοῦ ὡς πρὸ κατόπτρου ἢ συνείδησις προτίθησιν, ἐν τῇ περιπτώσει τότε ταύτῃ ἡ ἠθικὴ μου δραστηκότης ἀπολύτως νέα καὶ διάφορος καὶ ποικίλη καὶ ἀπρόβλεπτος θὰ ἐκκολάπτηται. Ἐφ' ὅσον ὅμως, τούτων οὕτως ἐχόντων, ἡ ἐκάστοτε καὶ νέα ἀπόφασίς μου ex nihilo θὰ ὑπαγορευῆται καὶ οὐχὶ κατ' ἀλληλουχίαν αἰτιώδη ἐκ τοῦ προτέρου μου Ἐγὼ θ' ἀναβρῦη, κατ' ἀκολουθίαν αὕτη οὐδαμῶς εἰς τοῦτο δέον νὰ καταλογίζηται. Καὶ ἐπειδὴ πάλιν τὸ νέον τοῦτο Ἐγὼ, ὅταν νέα τις ἀναφυῆ διάθεσις, οὐδαμῶς ταύτης τὸν λόγον θὰ ἐνέχη κ. ο. κ. ἐπ' ἄπειρον, εἰς τὸν τεμαχισμὸν κατ' ἀκο-

1) Παρὰ **Rudolf Eucken**. Ἔργ. μνημον. σελ. 176.

2) Παρὰ **F. Schiller**, Études sur l' humanisme σελ. 509.

λουθίαν, τοῦ διαρκοῦς προσωπικοῦ χαρακτήρος, τούτῳ τῷ τρόπῳ ἀγόμεθα, ὅστις καὶ τὴν κατάργησιν τῆς πλήρους εὐθύνης συνεπιφέρει, ἐφ' ὅσον τὸ αὐτὸ Ἐγὼ οὐδαμῶς υπεύθυνόν ἐστι τῶν νέων ἐκάστοτε ἀποφάσεων, αἵτινες ἐξ αὐθαιρέτου τινὸς θὰ ὑπαγορεύωνται αὐτοματότητος καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς φυσικῆς ἀνεπίξεως χαρακτήρος ἀρχῶν. Ἄλλοις λόγοις, — ἐξηγοῦνται — ἐὰν ἄτομόν τι εἰς δεδομένην τινὰ στιγμήν ἔγκλημά τι διαπράξῃ, οὐδαμῶς διὰ τοῦτο ἀξιόποινόν ἐστιν, ἐὰν τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως εἰς δόγμα ἀναγάγωμεν, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι ἡ ἐγκληματικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια, καθὸ ἐλευθέρη, τούτέστι νέα καὶ ἀπροσδιόριστος, ἐκ τοῦ μηδενὸς τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἐγκληματίου τούτου καὶ τέλος πρὸς τὸ προηγούμενον — πρὸ τοῦ ἐγκλήματος δηλονότι — Ἐγὼ αὐτοῦ ἄσχετος τυγχάνει, πρᾶγμα διὰ τὸ ὅποιον δὲν εἶνε δίκαιον τῷ προτέρῳ τούτῳ Ἐγὼ, ὅπερ κυρίως τὸν ἠθικὸν τοῦ ἐγκληματίου συνίστησι χαρακτήρα, ἢ πρᾶξις αὐτὴνὰ καταλογισθῆ 1). Κατὰ ταῦτα, ἡ πλήρης αἴρεται, λέγουσιν, εὐθύνη διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, διότι καταργεῖται ἡ προσωπικὴ ταυτότης τοῦ ἀτόμου εἰς δύο διαφόρους τῆς ζωῆς τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ στιγμάς. Ὅθεν, ἐὰν ὁ Νέρων, καθ' ἣν στιγμήν διέτασσε τὴν θανάτωσιν τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἦτο ἐλεύθερος πράγματι, ὁ Mac Taggart 2) διαβεβαιοῖ ἡμᾶς, ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ ἐκλαμβάνῃ τοῦτον μοχθηρὸν καὶ ἀποτρόπαιον εἰς πᾶσαν ἄλλην τῆς ζωῆς αὐτοῦ στιγμήν, διότι θὰ ἦτο τότε πάντῃ διάφορος, ἀπολύτως ἄλλος τις.

§ 9. Τούτων οὕτως ἐχόντων, εὐλόγον τυγχάνει νὰ διερωτηθῆ τις, ποῦ τὸν μετὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως συμβιβασμὸν τῶν ἀνωτέρω ἐπόψεων δεόν ν' ἀναζητήσωμεν. Καὶ πρωτίστως τοιοῦτος συμβιβασμὸς χωρεῖ εἰς τὴν

1) *W. James*, Pragmatism, Γαλ. μετάφρ. σελ. 117.

2) *Mac Taggart*. Some Dogmas of Religion, σελ. 179.

παροῦσαν περίπτωσιν; ἢ οὐ; Μολονότι οὐχὶ πλήρως, ἐν τούτοις δύνανται αἱ τοσοῦτον ἀλλήλων διϊστάμεναι θεωρίαι νὰ συμβιβασθῶσιν. Πρὸς τοῦτο ἐν πρώτοις δέον ἐπὶ μιᾶς ἐκάστης τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν ἀναγκῶν ἐπισταμένως νὰ ἐγκύψωμεν, ἵνα σαφῶς τὰ ὄρια καὶ τὴν φύσιν ἐκάστης τούτων διαγράψωμεν, καὶ οὕτω κατορθώσωμεν ν' ἀνεύρωμεν εἰς τί δέον ἢ διαφωνία τῶν δύο τούτων ἀρχῶν ν' ἀποδοθῇ· ὁ λογικὸς συμβιβασμὸς τότε φυσικῶς θὰ προκύψῃ ἐν ὅλῳ αὐτοῦ τῷ πλάτει, ἐξ οὗ εὐχερῶς δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἂν πλήρως ἱκανοποιῇ ἡμᾶς ἢ οὐ.

Ἐπισταμένη τῶν ἀναγκῶν τούτων διερεύνησις προάγει ἡμᾶς εἰς τὴν ἐξῆς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπόφασιν: ἡ **διαφωνία τῶν δύο ἐν λόγῳ ἀρχῶν εἰς τὰς διαλεκτικὰς ἀποδοτέα ἀκρότητας.** Ἴδου δὲ ἀκριβῶς περὶ τίνος πρόκειται.

Πᾶσι γνωστὸς τυγχάνει ὁ τρόπος τοῦ σχηματισμοῦ τῶν **λογικῶν ἀφαιρέσεων** συγκρίνων ἀλλήλοις δύο ἢ πλείονα ἀντικείμενα, τὰς συνδεούσας αὐτὰ κοινὰς ὁμοιότητας ἐπιμελῶς παρατηρῶ, ταύτας δέ, εἶτα, αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς λαμβάνω, ἀφαίρεσιν ποιῶν τῶν ἄλλων συγκεκριμένων στοιχείων, μεθ' ὧν αὐταὶ ἐν τῇ πρὸς παρατήρησιν πραγματικότητι συνεκδηλοῦνται καὶ ἐν στενῇ ὑφίστανται σχέσει. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δύναμαι εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ὁμιλῶ περὶ τῶν ἀφηρημένων ιδιοτήτων, ὡς, λόγου χάριν, περὶ τῆς λειότητος, τῆς ἐλαστικότητος, τῆς γλυκύτητος, τῆς σκληρότητος κ. ο.κ. τῶν ποικίλων ἀντικειμένων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ὡς περὶ πραγμάτων ἰδίαν τρόπον τινὰ ἐχόντων ὄντοτητα, ἀνεξαρτήτως τῶν ἐν οἷς ἐκφαίνονται στοιχείων. Ὅτι βεβαίως ἢ δεξιότης αὕτη τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, νὰ δύναται, δηλονότι, αὕτη εὐχερῶς ἐπὶ τὰς λογικὰς νὰ χωρῇ ἀφαιρέσεις, τὸν κεφαλαίωδέστερον τρόπον ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρωπίνου ἀποτελεῖ πνεύματος καὶ τὴν οὐσιωδεστέραν μεταξὺ τῶν λογικῶν καὶ ἀλόγων ὄντων συνίστησι διάκρισιν, ὅτι δὲ ταῦτοχρόνως ἀνυπο-

λογίστους πρακτικὰς καὶ θεωρητικὰς ἐκδουλεύσεις παρέχει ἡμῖν, ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο δῆλον ὑπάρχει. Οἴκοθεν κατὰ ταῦτα νοεῖται ὅτι ἄνευ λογικῶν ἀφαιρέσεων τέλεον τὸ φιλοσοφεῖν ἀδύνατον θὰ ἦτο. Ἐκ τούτου εὐχερῶς δύναται τις πλεονὰ ἐρμηνεύσει τὴν εὐλαβῆ ἐκτίμησιν, ἣν πρὸς τὰς λογικὰς ἀφαιρέσεις καὶ τὰς ἐννοίας κάθόλου, οἱ φιλοσοφοῦντες τρέφουσιν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἰδίᾳ τοῦ Πλάτωνος—ὅστις καὶ ἐθεοποίησεν αὐτάς— καὶ ἐντεῦθεν. Ὑπέλαβον δηλαδὴ αὐτὰς ὡς γενικὰς, σταθερὰς καὶ ἀμεταβλήτους· τὰς σχέσεις, ἃς ἐγκαινίζουσιν, αἰωνίας, τὴν δὲ φύσιν αὐτῶν πνευματικὴν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ προϊόντα τῶν αἰσθήσεων, ἅτινα διαφθείρει, ὡς ἐδόξασαν, ἢ ταπεινὴ ἡμῶν σὰρξ ¹⁾. Ἦχθησαν εἶτα νὰ θεσπίσωσιν, ὅτι μόνον διὰ τῶν ἐννοιῶν τούτων πρὸς τὴν ἀληθειᾶν τις ὀδεύει γνῶσιν καὶ τὴν φιλοσοφίαν τέλος ὤρισαν ὡς τὴν θεῖαν ἐκείνην τέχνην, ἣτις διὰ τὴν ἐκ τῶν ἐννοιῶν ἐκμαίευσιν τῆς ἀπολύτου Ἀληθείας προὐρίσται. Τίνι δὲ τρόπῳ θὰ κατώρθου τοῦτο ἢ Φιλοσοφία; Τῇ **διαλεκτικῇ** ἐδόξασαν, **μεθόδῳ** χρωμένη, ἣτις καὶ μόνη τῇ πνευματικῇ τῶν ἐννοιῶν φύσει συνάδει καὶ οὐχὶ τῇ ἀμέσῳ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐμπειρία, ἣτις ταπεινὸς ἐστὶ τρόπος καὶ μέθοδος **δουλική** ²⁾. Ἡ διαλεκτικὴ δὲ μέθοδος συνίσταται εἰς τὴν λογικὴν τῶν ἐννοιῶν ζύμωσιν. Συνείρουσι δηλονότι ταύτας, ἕως ὅτου τὸ σχῆμα λάβωσι συλλογισμῶν. Τὰ ἐκ τῶν συλλογισμῶν τούτων ἐκκολαπτόμενα συμπεράσματα ἀφ' ἑαυτῶν—συμφωνοῦσι—ἔχουσιν ὄντολογικὴν ἀξίαν. Καὶ τῷδε τῷ τρόπῳ ὁ ἀφηρημένος ὀδεύει δογματισμός. Ἀπὸ τῆς συγκεκριμένης, δηλαδή, πραγματικότητος,—ἐπαναλαμβάνομεν,—τὰ ἐνδιαφέροντα αὐτοῦς ἀρῶνται στοιχεῖα, θεωροῦσιν εἶτα ταῦτα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἀφηρημένως, τὰς ἀφαιρέσεις ταύτας μετ' ἀλλήλων συνείρουσι καὶ τὰς ἐκμαίευσίνας ἐκ τῶν

1) Πρὸβλ. **Χρ.** Ἀνδρούτσου, Ἡ τοῦ Πλάτωνος θεωρία τῆς γνώσεως. Ἀθῆναι, 1902, σελ. 30 κέ.

2) Πρὸβλ. **Gomperz**, *Greek Thinkers*, I σ. 291 καὶ III, 88.

ἐννοιῶν τούτων λογικὰς ἀκολουθίας, κατηγοροῦσιν εἶτα κατ' ἀπόλυτον ἀναγκαιότητα τῇ πρωτοτύπῳ πραγματικότητι κατάχρησιν οὕτω τῶν λογικῶν ἀφαιρέσεων ποιούμενοι καὶ εἰς τὰς πλέον ἀλλοκότους, τῷδε τῷ τρόπῳ, καταλήγοντες ἀκρότητας καὶ παραδοξολογίας. Τὴν μέθοδον ταύτην, ἣτινι ἐξ ἀγνοίας πλεῖστοι καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν χρῶνται, τῆς γελοιωδερστερας ἀπάτης θύματα πίπτοντες, ὀρθῶς ὁ W. James ἀποκαλεῖ ἐλαττωματικὸν ἀφαιρετικισμόν (abstractionisme vicieux) ¹⁾. Καὶ ἵνα ἐπὶ τὰ συγκεκριμένα χωρήσωμεν παραδείγματα, ἰδοὺ τοῦ τοιούτου παραλογισμοῦ στοιχειῶδες ὑπόδειγμα. Οἱ ἀρχαῖοι Σοφισταὶ ἐλογικεύοντο ὡς ἀκολουθως: ἐν τῇ προτάσει „ὁ ἄνθρωπός ἐστιν ἀγαθός.“ ἡ σύνδεσις τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ κατηγορουμένου διὰ τοῦ ἐστὶν λογικῶς ἀπαράδεκτος λογιστέα, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι ἑκατέρα τῶν δύο τούτων λέξεων, χωρὶς καὶ καθ' ἑαυτὴν λαμβανομένη, διάφορον καὶ οὐχὶ τὴν ἦν καὶ ἡ ἄλλη ἔχει σημασίαν, κατὰ λογικὴν ἄρα ἀκολουθίαν ὁ εἷς ὅρος τὸν ἕτερον ἀποκλείει καὶ οὐδαμῶς διὰ τοῦ ἐστὶν νὰ συνδεθῶσι δυνατόν ἐστιν. Ὅμοίως καὶ ὁ Bradley ²⁾ ἐσχάτως διετάθη ὅτι οὐδὲν κατηγορούμενον νὰ κατηγορηθῆ δύναται οὐσιαστικῶς τινι· διότι ἐὰν διακεκριμένον ἀπὸ τοῦ οὐσιαστικοῦ ὑπάρχη οὐδαμῶς λογικῶς μετ' αὐτοῦ νὰ ἐνωθῆ δύναται, ἐὰν δὲ δὲν εἶνε ἀπ' αὐτοῦ διακεκριμένον, ἐν κατὰ λογικὴν ἀκολουθίαν μετ' αὐτοῦ ἀποτελεῖ, εἰς τρόπον ὥστε οὐδεὶς συντρέχει λόγος τῷ οὐσιαστικῶ τούτῳ νὰ κατηγορηθῆ. Ὅμοίως καὶ ὁ Royce ³⁾, δοξάζει ὅτι ἡ τέλεον διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων τὰ ἐξωτερικά εἰσιν ἀντικείμενα, εἰς τρόπον ὥστε ἡ γνῶσις τοῦ ἐνὸς οὐδαμῶς ἐπὶ τὴν τοῦ ἑτέρου φέρει, ἢ ἀπόλυτόν τινα ἀπαρτίζουσιν ἐνότητα καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἢ

1) *William James*, L' idée de Vérité, σελ. 217.

2) Παρά *W. James*, A pluralistic Univers, Γαλλ. μετάφρ. ὑπὸ τὸν τίτλον Philosophie de l' expérience, σελ. 65.

3) Παρά *W. James*. "Ἐνθ' ἄν. σελ. 57—64.

γνωσις τοῦ ἐνὸς τὴν πάντων τῶν τοιούτων πρὸ τῆς συνειδήσεως προβάλλει, ἐφ' ὅσον χωρισμὸς καὶ ἐνότης, ἐννοιαὶ εἰσιν, αἵτινες ἀλλήλας ἀποκλείουσι. Διορθῶσι δηλονότι οἱ οὕτω ἐπιχειρηματολογοῦντες τὰς μεταξὺ τῶν ἀφηρημένων ἐννοιῶν ἐνυπαρχούσας σχέσεις καὶ κατηγοροῦσιν εἶτα ταύτας εἰς τὴν συγκεκριμένην πραγματικότητα, τινὰ τῶν στοιχείων τῆς ὁποίας καθ' ἑαυτὰ θεωρήσαντες εἰς καθαρὰς ἀνήγαγον ἐννοίας. Ὁ λογικὸς οὗτος παραλογισμὸς, ὃ εἰς τὴν σύγχυσιν ἀφηρημένου καὶ συγκεκριμένου συνιστάμενος, εἰς ὑπερβολὴν ἐξίκετο ἐν τῇ Σχολαστικῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Μεσαίωνα, εἰς βαθμὸν ὥστε φιλοσοφικοὶ διαλογισμοὶ τὰ λεκτικὰ ὑπελαμβάνοντο λογοπαίγνια (Nominalismus), εἰς περὶ ἧς ἰστορίας δ' ἀνήχθη κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Hegel, ὅστις ἐν τοῖς ἀντικειμένοις διορθᾷ τὸ διαλεκτικόν, καθὼς ἀποκαλεῖ αὐτό, σ τ ο ι χ ε ῖ ο ν, εἰς μεταφυσικὰς ὀντότητας τὰς λογικὰς μεταβάλλον ἀφαιρέσεις.

Εἰς τὸν αὐτὸν λοιπὸν λογικὸν παραλογισμὸν καθ' ἡμᾶς περιπίπτουσιν, οἱ τὴν ἑτεραρχίαν πρεσβεύοντες καὶ τὰς ἄς ἐξέθεμεν ἐν τοῖς προτέροις ἀνάγκας πρὸς ὑποστήριξιν τῆς θέσεως αὐτῶν προβάλλοντες. Διότι — λέγουσιν οὗτοι — ἡ μεθοδολογικὴ τῆς Ἐπιστήμης αἵρεται βᾶσις καὶ ἡ αἰτιώδης ἀλληλουχία τοῦ σύμπαντος διασπᾶται καὶ τὸ ἀπόλυτον καὶ ἀξιόποινον τοῦ ἠθικοῦ ἀπεμπολεῖται χαρακτῆρος διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς ἐλευθερίας τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, κατὰ λογικὴν ἄρα ἀκολουθίαν ἢ ἀρχὴ αὕτη ἀπαράδεκτός ἐστιν. Ἄλλ' ἢ τε τέλεον ἑτεραρχικὴ μεθοδολογία καὶ ἡ αἰτιώδης τοῦ σύμπαντος ἀλληλουχία καὶ τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀνθρώπου χαρακτῆρος καὶ ἡ ἀπόλυτος εὐθύνη, ἀφαιρέσεις εἰσὶ λογικαί, τὸ μετ' αὐτῶν λοιπὸν ἀσυμβίβαστον τῆς ἡμετέρας ἀρχῆς, λόγος εἶνε ἀποχρῶν ν' ἀπορρίψωμεν τὸν ἀναφαίρετον χαρακτῆρα τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, ὅστις ἄμεσόν ἐστι δεδομένον τῆς ζώσης καὶ συγκεκριμένης πραγματικότητος ;

Προκειμένου εἶτα περὶ ζητημάτων τόσοσ κεφαλαιώδους σημασίας, οἷον τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς, ἐπιβεβλημένον τυγχάνει τὰς διαλεκτικὰς ν' ἀποφεύγωμεν ἀκρότητας, εἰς ἃς εὐχερῶς ἐξικνούμεθα ὅταν εἰς τὴν αὐστηρὰν λεκτικὴν ἐρμηνείαν προσκολλώμεθα τῶν οἷς χρώμεθα ὄρων, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι ἄλλως δογματικῶς τὰς ἡμετέρας ἐπόψεις πειρῶμενοι νὰ ἐκφέρωμεν, ἡμᾶς αὐτοὺς τούτῳ κωλύομεν τῷ τρόπῳ τὴν βαθυτέραν τῶν συγκεκριμένων γεγονότων φύσιν νὰ ἐγγίσωμεν. Ἐν τῇ διαλεκτικῇ, δηλονότι, μεθόδῳ ἡ θέσις καὶ ἡ ἄρνησις οὐδαμῶς ἐν τῇ αὐτῇ δύναται νὰ συνυπάρχωσι λογικῇ προτάσει, ἐφ' ὅσον τὸ ναὶ καὶ τὸ οὐ ἀπολύτως ἄλληλα ἀποκλείουσιν. Ἐν τῇ ζώσῃ ὁμως πραγματικότητι τὸ πρᾶγμα μεγάλως διαφέρει· τὸ συγκεκριμένον σύμπαν οὐδόλως συναπετελέσθη ἀπαρεγκλίτως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τῶν ἡμετέρων **Ἐ γ χ ε ι ρ ι δ ί ω ν τῆς Λ ο γ ι κ ῆ ς**, ἵνα εἰς τοὺς δογματικοὺς τῆς διαλεκτικῆς ἀφορισμοὺς πειθαρχῇ. Κατὰ ταῦτα οὐδαμῶς ἐπιτρέπεται ἡμῖν κατὰ κατηγορηματικὸν τὰ πάντα νὰ ἐκφέρωμεν τρόπον, καθὼς ὁ Fullerton ἐπὶ τοῦ προκειμένου ποιεῖ: „Υποθέσατε” λέγει οὗτος ¹⁾ „ὅτι ἔδωκα ἐν δολλάριον εἰς τυφλὸν τινα πένητα. Ἐὰν ἡ ἐλεημοσύνη αὕτη τέλεον δι' ἐμὲ ἐλευθέρῃ ἢ πρᾶξις, δύναται τις ἀκριβῶς νὰ εἴπῃ ὅτι ὑπῆρξα πράγματι Ἐγὼ ὁ ἐλεήσας; ... Ἐὰν αἱ πράξεις μας ἐλεύθεραι ᾧσιν οὐδόλως δέον νὰ ὀρίζωνται ὑπ' οὐδενὸς εἴδους προηγουμένων περιπτώσεων, οὔτε ὑπὸ τῆς ἀθλιότητος νὰ προκαλῶνται τοῦ πένητος, οὔτε ὑπὸ τοῦ οἴκτου, ὅστις φυσικῶς ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἀναπτύσσεται. Ὅφείλουσι νὰ εἶνε ἄνευ αἰτίας, ἀπροκαθόριστοι. Ὅφείλουσι νὰ ἐξέρχωνται ἐκ τοῦ κενοῦ, καθὼς τὸ ἐκ τοῦ διαφανοῦς οὐρανοῦ πίπτον ὕδωρ, διότι ἐν οἷῳ μέτρῳ ἐρμηνευταὶ τυγχάνουσιν ἐν τῷ αὐτῷ μέτρῳ οὐδαμῶς ἐλεύθεραι νὰ ἐκληφθῶσι δύνανται”. Αἱ

1) Popular Science Monthly, New-York, τόμ. LVIII καὶ LIX.

διαλεκτικαὶ ἀκρότητες εἰς ἃς οἱ συλλογισμοὶ οὗτοι ἐξικνοῦνται, προφανεῖς εἰσιν. Εἶνε ὡς νὰ λογικεύηται τις ὡς ἐξῆς: „Τὸ σύμπαν ἢ ἐν αἰτιώδει ἐξελίσσεται ἀλληλουχία καὶ ἁρμονικὸν κατὰ ταῦτα ὑπάρχει ἢ τέλεον ἀπροσδιορίστως καὶ συμπτωματικῶς χωρεῖ καὶ ἐν χαώδει, κατ' ἀκολουθίαν, εὐρίσκεται καταστάσει. Ἄλλὰ μὴν τὸ δεύτερον οὐδαμῶς ν' ἀληθεύη δύναται διὰ τούτους ἢ ἐκείνους τοὺς λόγους. Ἄρα τὸ σύμπαν ἐν αἰτιώδει ἐξελίσσεται ἀλληλουχία”. Βεβαίως ὁ συλλογισμὸς οὗτος ἄψογος λογικῶς ἐστὶ, διότι ἡ διαλεκτικὴ οὐδὲν ἕτερον, ἐκτὸς τῶν ἀναφερομένων δύο ἐνδεχομένων ἐν τῇ μείζονι ἀνέχεται—ἢ ἀπόλυτος ἑτεραρχία ἢ ἐλευθερία ἀπεριόριστος,—ἀλλ' ἴδωμεν ἢ ζῶσα καὶ συγκεκριμένη πραγματικότης εἰς τὰ δύο μόνον ταῦτα ἐξαντλεῖται ἐνδεχόμενα ἢ πληθὺν ἑτέρων, παραλειπομένων ἐν τῷ ἡμετέρῳ συλλογισμῷ, ὑποτίθησιν;

§ 10. Ἐλέγομεν ἐν τοῖς πρόσθεν, ὅτι ὁ συμβιβασμὸς τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως μετὰ τῆς ἑτεραρχικῆς θέσεως φυσικῶς θὰ προκύψῃ ἐν ὅλῳ αὐτοῦ τῷ πλάτει, ἐκ τῆς ἐπισταμένης διερευνήσεως τῶν ἀναγκῶν ἐκείνων, τὰς ὁποίας πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἑαυτῶν ἀρχῆς οἱ ἑτεραρχικοὶ προβάλλουσι. Φέρε λοιπὸν ἐπὶ ταύτην χωρήσωμεν.

Καὶ ἐν πρώτοις ἡ ἐπιστημολογικὴ ἢ μεθοδολογικὴ ἀνάγκη οὐδαμῶς ἀδυσώπητος, καθὼς αὐτὴν οἱ ἑτεραρχικοὶ ἐκτιθέασιν, ἐλέγχεται οὕσα. Οἴκοθεν βεβαίως νοεῖται, ὅτι ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος ἢ καθολικὴ θεωρητέα ἐπιστημονικὴ ἀρχή, ἀφ' ἧς αἱ ποικίλαι ἐπὶ μέρος τοιαῦται ἀπέρρευσαν εἰς τοὺς θετικούς τῆς ἐπιστήμης κλάδους. Οὐχ ἦττον ὅμως ὁ τε νόμος οὗτος καὶ αἱ ἀπ' αὐτοῦ τὴν ὑπαρξιν λαβοῦσαι ἐπιστημονικαὶ ἀρχαὶ οὐδόλως ἀντικειμενικῶς παρὰ τὰ ἃ ὀρίζουσι γεγονότα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ὑπάρχουσιν, ἰδίαν κεκτημένα ὄντοτητα. Πολλοῦ γε καὶ δὴ τυποὶ ἀπλῶς εἰσι τῶν κατὰ προσέγγισιν σχέσεων τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, ὑπάτης μὲν ὠφελιμιστικῆς ἀξίας,